

Phaselis Helenistik Tapınak Pronaos Kazıları'nda Ele Geçen Amphoralar ve Diğer Materyal Kültür Kalıntıları: İlk Sonuçlar

Uğurcan Orhan*

Öz

Konumu itibarıyla Lykia, Pamphylia ve Pisidia sınırında yer alan Phaselis, üç limanı ve bir demirleme alanı ile özellikle Arkaik–Helenistik Dönemler arasında önemli bir ticari merkez haline gelmiştir. Bu çalışma kapsamında değerlendirilen Helenistik Tapınak ise kentin kuzey yamaçlarında, yükseltilmiş bir düzlük üzerinde hâkim bir noktaya inşa edilmiştir. Zira sözü edilen alanda, 2019 yılından itibaren kazı çalışmaları devam etmekle birlikte yapılan çalışmalarda tapınak temenosu içerisinde farklı dönem ve işleve sahip olduğu tespit edilen birçok yapı ve arkeolojik kalıntı tespit edilmiştir. Öyle ki söz konusu çalışmada, amphoralar ana materyal olarak incelenmiş, tipolojik ve kronolojik olarak sınıflandırılmıştır. Amphoralar ile alandan ele geçen diğer buluntular yardımıyla da hem tapınağın hem de ortaya çıkarılan yapıların işlevleri ve tarihsel süreçleri saptanmaya çalışılmıştır.

Tapınak Alanı'ndan ele geçen buluntulara genel olarak bakıldığında hem kronolojik hem de işlevsel olarak bazı sorun ve problemler barındırdığı izlenmiştir. Bu çerçevede, Helenistik Tapınak temenosu sınırları içerisindeki farklı yapı ve buluntu gruplarının da saptanması çalışmamızın başlıca problemini oluşturmaktadır. Dolayısıyla ele alınan materyal kültür kalıntılarıyla bu sorunlara değinerek yeni öneriler getirmek bu çalışmanın hedeflerinden birini oluşturmaktadır. Netice olarak, arkeolojik kazılardan ele geçen somut arkeolojik veriler aracılığıyla hem yapı gruplarının işlevlerinin anlaşılmasında hem de Tapınak Alanı'nın tarihsel sürecinin üst sınırlarının belirlenmesine katkı sağlanması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Doğu Akdeniz, Phaselis, Helenistik Tapınak, Ticari Amphoralar, Knidos Amphorası, Dressel 6A Amphoraları.

Amphorae and Other Material Culture Finds Unearthed in the Phaselis Hellenistic Temple Pronaos Excavation: Preliminary Results

Abstract

Located at the intersection of Lycia, Pamphylia, and Pisidia, Phaselis has become an important commercial center, particularly between the Archaic and Hellenistic periods, due to its three harbors and anchorage area. The Hellenistic Temple discussed in this study was constructed on an elevated plain at a dominant point on the northern slopes of the city. Although excavations have been ongoing in this area since 2019, numerous structures and archeological remains from different periods and with

* Dr., Kültür ve Turizm Bakanlığı, Antalya Müzesi, Phaselis Antik Kenti, Üniversite Araştırma İstasyonu, Antalya/TÜRKİYE, <https://ror.org/04zsc3j83> orhanugurcan@gmail.com <https://orcid.org/0000-0003-4344-6267>

Bu makale Creative Commons Atf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisans (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır. / This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC).

Atf/Citation: Orhan, Uğurcan, “Phaselis Helenistik Tapınak Pronaos Kazıları'nda Ele Geçen Amphoralar ve Diğer Materyal Kültür Kalıntıları: İlk Sonuçlar”, *Höyük* 16, 2025, 95-122.

various functions have been identified within the temple temenos. In this study, amphorae constitute the primary material under examination and have been classified both typologically and chronologically. Based on the amphorae and other finds recovered from the area, attempts have been made to determine the function and chronological stages of both the temple and the unearthed structures were tried to be determined.

A review of the findings from the Temple Area reveals issues and problems with both chronology and function. In this context, the primary objective of the study is to identify and examine the various structures and finds present within the confines of the Hellenistic temple temenos. Therefore, one of the objectives of the present study is to address these issues by referring to the material culture remains examined and to propose new suggestions. The objective of this study is twofold: firstly, to enhance comprehension of the functions of the building groups and, secondly, to establish the upper limits of the historical process of the Temple Area through the analysis of concrete archaeological data obtained from archaeological excavations.

Keywords: Eastern Mediterranean, Phaselis, Hellenistic Temple, Commercial Amphorae, Knidian Amphora, Dressel 6A Amphorae.

Giriş

Phaselis, günümüz Antalya ili, Kemer ilçesi, Tekirova Mahallesi sınırları içerisinde yer almaktadır. Helenistik Tapınak ise Phaselis'in kuzey yamaçlarında, istinat duvarları ile yükseltilmiş bir alana konumlandırılmıştır (Fig. 1). 24 Ocak 2019 tarihinde meydana gelen talihsiz hortum felaketi nedeniyle söz konusu alan, 2019 yılı kazı sezonu programına dâhil edilmiştir. Böylece bu felaketin ardından acil müdahale bekleyen alanda, yapı bazında kazı çalışmalarına başlanmıştır. 2020 ve 2021 yılları kazı sezonlarında ise zarar gören kültür varlıklarının onarımı, dağılmış ve yıkılmış malzemelerin düzenlenmesi ile henüz zarar görmemiş fakat ileride yaşanabilecek olumsuzluklara karşı ise yapıların korunmasına yönelik çalışmalar sürdürülmüştür.

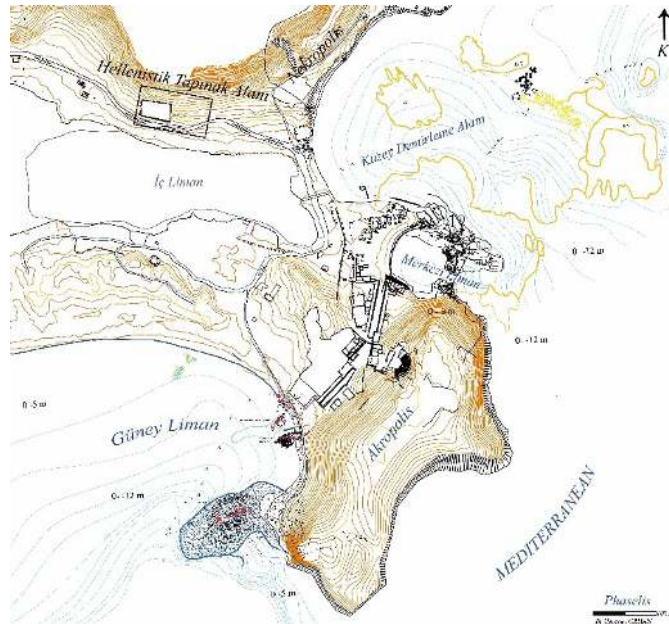

Fig. 1. Phaselis kent planı

Bu kapsamda öncelikle alanın hâlihazırdaki durumunun belgelenmesi için çalışma sahasının hava fotoğraflarıyla orthophotosu oluşturulmuş ve dijital karelejı kurulmuştur¹. Sayısal haritası oluşturulan alanda daha sonra GNSS-RTK Cors ile rölöve çalışmalarına başlanmış ve alanın karelejlı plan-haritası oluşturulmuştur. Topografik ölçümlerin alınmasının ardından alanın eş yükselti eğrileri de hesaplanarak temel altlık niteliğindeki çalışmalar tamamlanmıştır². Öyle ki yapılan çalışmalar sonucunda ortaya çıkarılan plan; 5x5 m'lik plankarelere bölünmüş ve tüm kazı çalışmaları bu karelej sistemine göre sürdürülmüştür (Fig. 2). 2019 yılından itibaren Helenistik Tapınak Alanı'nda yürütülen tüm bu kazı çalışmaları, söz konusu karelej sistemi üzerinden sürdürülmüş olup lokalizasyonlar, kazı açmaları ve buluntular tamamen dijital olarak bu harita üzerine işlenmiştir. Böylelikle tam sistematik bir kazı planı uygulanarak veri kayıplarının önüne geçilmeye çalışılmıştır³.

Yukarıda bahsedildiği üzere 2019 yılında Helenistik Tapınak Alanı'nda başlatılan kazılar 2021 yılında yoğunluk kazanmış ve kültür katmanına da ulaşılmasıyla buluntularda artış yaşanmıştır. Daha önceki yıllarda, buluntu yetersizliğinden dolayı alan hakkında çok fazla yorum yapılamamış, bu nedenle de tapınak özelinde yeterli bilgi sağlanamamıştır⁴. Bu kapsamda *pronaos* ve hinterlandında kalan 10x20 m'lik alanda çalışmalar⁵ sürdürülmüştür (Fig. 2-3). Yapılan kazı çalışmalarında tapınak *pronaosu* ve hinterlandında bazı yapı grupları tespit edilmiştir⁶.

Fig. 2. Helenistik Tapınak dijital karelejı

- 1 Çalışma içerisinde yer alan tüm görsel veriler; harita, plan, rölöve ve çizimler tarafımda düzenlenmiştir.
- 2 Yapılan çalışmalar ile temel altlık niteliğindeki plan, her kazı sezonu sonrasında tekrar güncellenmektedir.
- 3 Daha önce alanda yapılan çalışmalarda amphora üretimini işaret eden yüzlerce amorf-cüruf parça ele geçmiştir bk. Orhan 2020, 75-86.
- 4 Fakat 2021 kazı sezonunda elde edilen bulgu ve buluntular, alan hakkında daha fazla bilgi edinmemizi sağlamıştır.
- 5 Bu alanda yapılan çalışmaların tümü için bk. Arslan vd. 2019, 426-430; Arslan vd. 2020, 252-258; Arslan vd. 2021, 148-153.
- 6 Arslan vd. 2021, 148-153.

Bu yapı grupları, kendi özelinde *in situ* olarak ele geçen buluntularıyla değerlendirildiğinde, ışık-atölye yapılarına ait olabileceği düşünülmüştür⁷. Zira aynı kot değerlerine ait katmanlarda saptanan üç farklı yapı grubu için henüz nitelik ve işlev olarak kesin bir tanımlama yapmak mümkün gözükmemekle beraber ele geçen bulgu ve buluntulardan yola çıkarak bu yapılar hakkında bazı yorumlar yapılabilmektedir (Fig. 3).

2TP⁸ *A Yapısına* bakıldığı zaman; *B* ve *C Yapıları*'ndan kronolojik ve işlev olarak ayrıldığı görülmektedir (Fig. 4, C3-1D karesi). Zira gerek ele geçen malzeme grupları gerekse yapıların durumu, *B* ve *C Yapıları*'nın (Fig. 4, C1-1C, C1-1D, C2-1C ve C2-1D kareleri) kuvvetle muhtemel atölye-işlik olduğuna işaret etmektedir⁹.

Fig. 3. Pronaos ve yapı gruplarının genel görünümü

Çalışmanın ana materyalini ise amphoralar oluşturmakla beraber her yapı grubu ve buluntuları ayrı ayrı ele alınmıştır. Çalışmada ele geçen tüm amphoralar detaylı olarak incelenmiş; çizimleri, mineralojik detayları, ince kesit görünümleri ve diğer katalog bilgileri oluşturulmuştur.

Yapılan çalışmada ele geçen tüm buluntular tarihlendirilmiş ve bu tarihlere göre de sınıflandırılmıştır. Hem analogik ve tipolojik hem de mineralojik detayların yardımıyla da amphoralar; köken, dağılım ve taşıdığı olası maddeler bakımından detaylı olarak incelenmiş, analogi yardımıyla da tarih önerilerinde bulunulmuştur. Ayrıca yapılar ve buluntular farklı başlıklar altında incelenmiştir. Tüm amphoralar da farklı başlıklar altında incelenerek ele geçtiği yapının ana başlığı altında açıklanmıştır. Bu kapsamda, alanda en erken buluntu grubunu barındıran *A Yapısı*'ndan Siyah Firnisli Küçük Kâse/Tuzluk ile Knidos amphorası, *B* ve *C Yapıları*'ndan ise Dressel 6A, Dressel 2-4 ve Agora G 199/Zemer 41 amphoraları ile -kuvvetle muhtemel Dressel 6A amphorasına ait- bir de Tıpa ele geçmiştir.

7 Kazılar aracılığıyla tespit edilen ezme teknesi veya kanırtma teknesiyle ezme taşı, bu alandaki bazı yapıların atölye-işlik olabileceğini düşünmemize sebep olmuştur bk. Arslan vd. 2021, 152, fig. 10. Fakat elde edilen veriler, bu yapı grubunun kesin olarak atölye veya işlik olarak tanımlanamaması sağlar nitelikte değildir.

8 2TP kısaltması, 2: Polis, TP: Tapınak anlamları taşımaktadır.

9 Yapılar hakkındaki yorumlar, tamamen alandan ele geçen buluntuların değerlendirilmesiyle ortaya çıkan verilerdir.

Yukarıda özetle bahsedildiği üzere, aynı kot değerlerine sahip bu yapı grubunun hem kronolojik hem de işlev olarak farklılıklar göstermesi, alanın yorumlanması açısından bazı sorun ve problemlere sebebiyet vermektedir. Bu sebeple tapınak *temenosu* içerisinde yer alan ve gerek tarihsel gerekse işlevsel olarak birbirinden ayrılan bu yapıların yorumlanması için buluntular özelinde bir çalışma yürütülmesi elzem görünmektedir. Zira henüz adandığı tanrı ve inşa tarihi bilinmeyen tapınağın *temenosu* içerisinde¹⁰ bu denli yapı gruplarının tespit edilmesi¹¹ çalışmamızın ana problemini oluşturmaktadır. Bu minvalde, kazılardan ele geçen materyal kültür kalıntılarının incelenmesiyle elde edilecek bilgilerin, hem yapı gruplarının birbirinden kronolojik ve işlev olarak ayrılmasına hem de tapınağın kullanım evrelerinin tespit edilmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

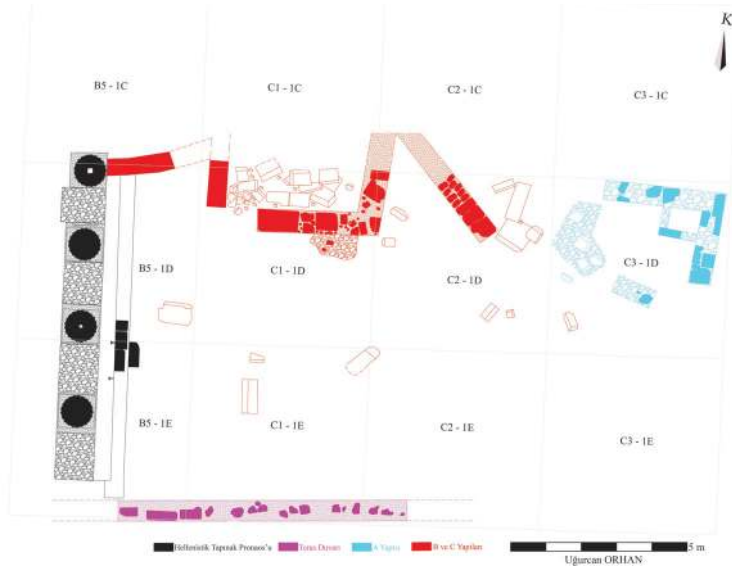

Fig. 4. Pronaos ve yapı gruplarının planı

2TP-A Yapısı ve Buluntuları

C3-1D karesi içerisinde yer alan *A Yapısı*¹², oldukça tahrip olmuş olmasına rağmen yapının kuzey ve doğu duvarları takip edilebilmektedir (Fig. 3-4). Kuzey duvar, batıya doğru 3,43 m uzunluk, 0,55 m genişlik ile günümüze kadar korunagelmış olup doğu duvar ise 2,63 m uzunluk ve yine kuzey duvarda olduğu üzere 0,55 m genişlik ile korunabilmiştir. Kesme taş bloklardan oluşan ve yer yer duvar örgüsü görülen bu yapının kuzeydoğu köşesinde ise platform (batı kısım 0,80 m uzunluğa, güney kısım ise 1 m uzunluk ile 0,20 m genişliğe sahiptir) benzeri üç

10 Bilindiği üzere Antik Dönem'de tapınak *temenosu* içerisinde, böyle yapı gruplarının bulunması pek alışık olunan bir durum değildir. Normal şartlarda tapınağın işlevini yitirmesinin ardından Geç Antik Çağ'da tekrar kullanıma kazandırılması, sıklıkla görülen bir uygulamadır ve sürecin bu şekilde işlemesi beklenmektedir. Fakat *Helenistik Tapınak*'ta temonos içerisinde tapınak yapısıyla tarihsel olarak çağdaş farklı yapı grupları yer almaktadır. Özellikle son kullanım evresi olduğuna düşündüğümüz seviyenin, alanın tahrip edilmesi ve yeniden organize edilmesi için oldukça erken bir evresi olması tapınak kültürü ve dini yaşamla ilgili de oldukça fazla sorun barındırmaktadır.

11 Helenistik Tapınak ile dönemsel olarak çağdaş olan ve işlevsel olarak da farklı kompozisyon sergileyen (kült amacı dışında) bazı yapı gruplarının *temenos* içerisinde bulunduğu tespit edilmiştir.

12 Planda C3-1D karesi içerisinde turkuaz renk ile temsil edilen yapı grubu.

adet bloktan bir alan oluşturulduğu görülmektedir¹³. Ele geçen tüm buluntular, zemin seviyesine yakın (10,95--10,76 m kotundan), kuzey duvardan ve kuzeydoğu köşede bulunan platform içerisinden ele geçirilmiştir (Fig. 4). Söz konusu yapı içerisinde amphoralar ve Siyah Firnisli küçük kâse dışında bazı pişmiş toprak kap parçaları, çatı kiremitleri ve metal objeler de ele geçirilmiştir¹⁴. Zira sözü edilen malzemeler dışında, *A Yapısı*'nda tespit edilen Knidos amphorası ve Siyah Firnisli Küçük Kâse bu alanın tarihlenmesi hakkında veriler sunmaktadır¹⁵.

Siyah Firnisli Küçük Kâse/Tuzluk (Fig. 5, Kat. No. 1)

Küçük kâse veya tuzluk olarak anılan formlar, daha çok mutfakla ilgili işlerde kullanım görmüş, ölçü kabı, boya kabı ve symposionda tuz, baharat, zeytin, fındık, sos ve meze çeşitlerinin muhafazası gibi işlevlerde kullanılmışlardır¹⁶. Birçok farklı tipte karşımıza çıkan bu kâse formları, yedi farklı alt tipe ayrılmıştır¹⁷. Çalışmamıza konu olan kâseler ise Dışbükey Profilli Küçük Kâse¹⁸ ve Yuvarlatılmış Ağız Kenarlı¹⁹ olarak farklı isimlerde gruplandırılmıştır.

Çalışmada *A Yapısı* içerisinde (C3-1D karesi platform içerisinde) ele geçen Siyah Firnisli Küçük Kâse dışında çok sayıda siyah firnisli kaplara ait ağız, kulp, gövde ile kaideye ait parçalar tespit edilmiştir. Değerlendirme kapsamına alınan söz konusu küçük kâse form olarak; içe dönük kenara, yarım küre formunda gövdeye ve torus halka kaideye sahiptir. Sığ gövdeli, küçük bir forma sahip bu kâsenin dip kısmında merkezi nokta ve etrafını saran dairesel bezeme şeması yer almaktadır. Bu kâselerin benzerleri; Olynthos'ta MÖ V. yüzyıl sonu IV. yüzyıl başlarına²⁰, Karaçalı Nekropolisi'nde Dışbükey Profilli Küçük Kâse grubu altında MÖ 400 yıllarına²¹, Kelenderis'te MÖ 350-325 yıllarına²², Mersin Müzesi'ndeki örnekler MÖ 350-325 yıllarına²³, Klazomenai Karantina Adası Tiyatro Kazıları'nda MÖ IV. yüzyılın ortaları ile üçüncü çeyreğine²⁴, Klaros'ta MÖ 375-350 yıllarına²⁵, Sardis'te MÖ 375-350

Fig. 5. Siyah firnisli küçük kâse

¹³ Yapının duvarlarında herhangi bir harç kalıntısına rastlanılmamıştır.

¹⁴ Ortaya çıkarılan duvarların yapı bazlı işlevi de şu an için anlaşılamamıştır.

¹⁵ *A Yapısı*'nda Knidos amphorası ile Siyah Firnisli Küçük Kâse'nin yanı sıra, çatı kiremitleri, seramik kap parçaları ve metal objeler de ele geçmiştir bk. Arslan vd. 2021, 150. Fakat yapı özelinde sadece formunu en iyi yansıtan ve belirli bir kronoloji sunan materyal seçilerek çalışma kapsamına alınmıştır.

¹⁶ Çokay Kepçe 2006, 47; Yıldız 2017, 290.

¹⁷ Bu tip formlar yedi alt gruba ayrılmaktadır bk. Sparkes-Talcott 1970, 133-138, pl. 33-34, 59.

¹⁸ Çokay Kepçe 2006, 47-48.

¹⁹ Coşkun 1999, 39.

²⁰ Robinson 1950, pl. 224, no. 785-786.

²¹ Çokay Kepçe 2006, 47-48, 111, kat. no. SFr 25.

²² Yıldız 2017, 300, kat. no. 14, fig. 14.

²³ Yıldız 2013, 749-750, kat. no. 6-7, fig. 6-7.

²⁴ Egeci 2014, kat. No. 74-76.

²⁵ Dallık 2009, 110-111, kat. no. 115, şek. 32.

ile 350-325 yıllarına²⁶, Daskyleion'da MÖ 380 ve 350 yıllarına²⁷, Atina Agorası'nda MÖ 375-350 yıllarına²⁸ ve yine Atina Agora'sından ele geçen diğer örnekler MÖ 325-300 yıllarına tarihlenmiştir²⁹. Çalışmamızda ele geçen Siyah Firnisli Küçük Kâse için ise yapılan analogiden yola çıkarak MÖ IV. yüzyılın ikinci yarısı tarih olarak önerilmektedir.

Zenon Grubu Knidos Amphorası (Fig. 6, Kat. No. 2)

Pompeii 38, August 50, Mau 38 olarak da literatürde anılan Knidos amphoraları üzerine yapılan ilk çalışmalarda, bu tip amphoraların MÖ III. yüzyılda üretilmeye başlanıp MS II. yüzyıla kadar³⁰ üretiminin sürmüş olduğu düşünülmekteydi³¹. Ancak Knidos ve Datça Yarımadası'nın diğer bölümlerinde³² yapılan kazı ve yüzey araştırmaları sayesinde çok sayıda üretim atölyesine rastlanılmış³³ ve MÖ VI. yüzyıldan MS VII. yüzyıla kadar oldukça geniş bir zaman diliminde üretildiği ortaya konulmuştur³⁴.

Oldukça geniş bir period içerisinde amphora üretimini

sürdüren Knidos, artan ticari potansiyelini denetim altında tutabilmek adına kendi ürettikleri amphoraları, MÖ IV. yüzyılın sonu MÖ III. yüzyılın başlarından itibaren mühürlemeye başlamıştır³⁵. Karakteristik formlara sahip bu amphoralar içerisinde ise ihraç malzemesi olarak büyük oranda şarap taşınmakla birlikte zeytinyağı ve diğer birçok ürünün de ihraç edildiği bilinmektedir³⁶. Bu minvalde Knidos, Antik Çağ'da özellikle Helenistik ve Erken Roma

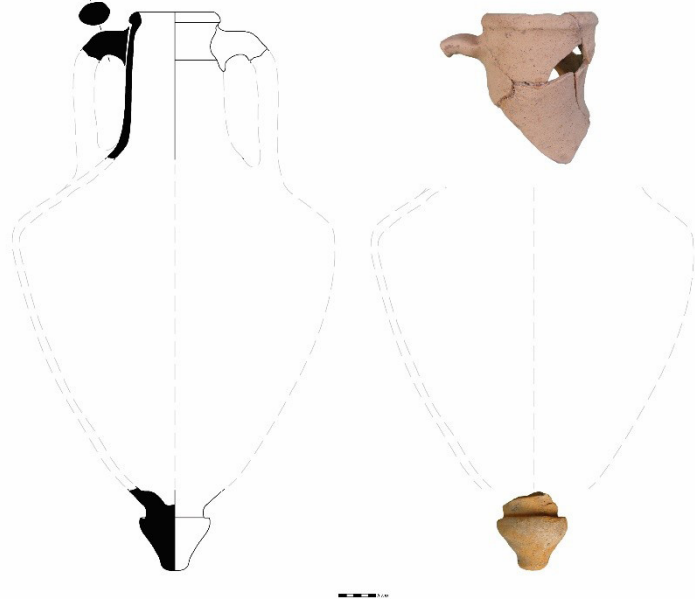

Fig. 6. Knidos amphorası

26 Schaeffer vd.-1997, 119, no. 579-580, pl. 56, no. 579-580.

27 Coşkun 1999, 99-102, kat. no. 121, 130.

28 Sparkes-Talcott 1970, pl. 34, fig. 9, 944.

29 Rotroff 1997, 347, kat. no. 1076-1078, fig. 65, 1076-1078, pl. 79, 1077.

30 MÖ III. yüzyıldan MS II. yüzyıla kadarki süreçte üretilen Knidos amphoraları için bk. Grace 1979, fig. 64.

31 Knidos amphora atölyeleri tespit edilmeden önce sadece eldeki buluntular değerlendirilerek böyle bir düşünce öne sürülmüştür bk. Grace 1934, 241-242; Empereur-Hesnard 1987, 17, tab.1, 20-21.

32 Knidos amphoralarının üretim merkezleri ve atölyeleri için ayrıca bk. Sakarya 2016, 56-59.

33 Hisarönü, Turgut ve Kallipolis'de birçok seramik üretim atölyesine ve depozit malzemeye rastlanılmıştır bk. Empereur-Picon 1986, 116-118; Tuna 1988, 141-158; Empereur 1988, 159-164; Empereur-Tuna 1989, 277-299; Tuna-Empereur 1990, 155-179; Cankardeş vd.- 2004, 353-359.

34 Doğer 1990, 92; Tuna vd.-1987, 48; Cankardeş-Şenol 2006, 70; Şenol 2009, 126; Sakarya 2016, 56.

35 Knidos amphoralarının tipolojik değişimleri, üzerlerinde yer alan mühürleri ve periaodaları için ayrıca bk. Cankardeş-Şenol 2006, 69-77; Ele geçen mühürleri için ayrıca bk. Grace 1934, 241-275; Cankardeş-Şenol 2015, 169-188.

36 Whitbread 1995, 68; Bezecsky vd.-2013, 53-54; Şenol 2018, 395.

Dönemlerinde, Rhodos ile birlikte en önemli şarap ve amphora üreticisi olarak piyasada yerini almıştır³⁷. Ünlü tatlı şarabı yanı sıra deniz suyu katılarak hazırlanmış daha ucuz şarap türleri de bol olduğu için talebi artan bu amphoralar, Doğu Akdeniz'deki merkezler başta olmak üzere Batı Akdeniz, Ege ve Karadeniz'de bulunan birçok merkeze yoğun olarak ihraç edilmiştir³⁸.

Çalışmada yer alan Knidos amphorasının, *A Yapısı* içerisinde (C3-1D karesi platform çevresinde) ağız, boyun ve kulpların bir kısmı ile dip kısmı günümüze kadar korunagelmış olup gövde ise korunamamıştır. Amphoranın formuna bakıldığında; ucu yuvarlatılarak dışa çekilmiş ağız kenarına, silindirik bir boyna, ağzın hemen altından başlayan oval kesitli kulplara ve içi dolu tutamak formunda bir dibe sahiptir. Çalışmada ele geçen Knidos amphoralarının benzerleri; Knidos sualtı araştırmaları kapsamında, Fener Mendireği Bölgesi'nde tespit edilen Knidos amphora dipleri MÖ IV. yüzyıl ortaları ile sonlarına³⁹, Nagidos'ta MÖ IV. yüzyıl sonları III. yüzyıl başlarına⁴⁰, Burgaz'da MÖ IV. yüzyıl sonu III. yüzyıl başlarına⁴¹, Taşucu Müzesi'nde Zenon Tipi olarak MÖ 280-275 yıllarına⁴², Patara'da MÖ 280-275 yıllarına⁴³, Serçe Limanı Batığı'nda ele geçen benzeri MÖ III. yüzyılın ilk çeyreğine⁴⁴ ve Knidos sualtı araştırmalarında Aslanlı Burun çevresinde MÖ III. yüzyılın ilk çeyreğine tarihlendirilmiştir⁴⁵. Çalışmamızda tespit edilen Knidos amphorası⁴⁶ için ise tarih olarak MÖ III. yüzyılın ilk çeyreği önerilmektedir⁴⁷.

2TP-B ile C Yapıları ve Buluntuları

Tapınak Alanı'nda yürütülen kazılar, Tapınak Temenosu'nda ve doğuya bakan kısmında sürdürülmüş, *pronaosta*, *krepis* ve *krepidomaların* bulunduğu bölümdeki çalışmaların tamamlanmasıyla da tarafımızca isimlendirilen *B* ve *C Yapıları*⁴⁸ ortaya çıkartılmıştır. *B* ve *C Yapıları* genel olarak bakıldığı zaman, yıkılmış duvarlara ve dağılmış bloklara sahiptir. Söz konusu dağılmış ve yıkılmış duvarlar altında/arasında ise bazı buluntu grupları tespit edilmiştir⁴⁹.

B Yapısı'na bakıldığı zaman; C2-1D karesi içerisinde, C2-1C karesine doğru devamı izlenen yapının bir adet 2,42 m uzunluğa, 0,60 m genişliğe sahip kuzeybatı-güneydoğu uzantılı duvarı yer almaktadır. Kesme ve örme taş bloklardan oluşan bu duvar içerisinde herhangi bir harç kalıntısına rastlanılmamakla birlikte işlevi tam olarak anlaşılamamıştır. Öyleki çapraz şekilde *C*

37 Şenol 2009, 126-130; Cankardeş-Şenol 2015, 169-171; Şenol 2018, 395-396.

38 Knidos'un yoğun olarak ihracat yaptığı Atina ve Delos dışında, Batı Karadeniz'de yer alan Histria (Istros), Tomis (Constanța) ve Kallatis (Mangalia) gibi kolonilere de yoğun olarak ihraç edildiği görülmektedir bk. Şenol 2003, 34-38; Şenol 2009, 126-127.

39 Aslan 2019, 346-347, fig. 7-8.

40 Şenol-Aşkın 2007, 260, kat. no. 39.

41 Sakarya 2016, 195, kat. no. 88, pl. 28.

42 Şenol 2009, 208, no. 32.

43 DüNDAR 2012, 457-458, lev. 25, KnA. 5-7.

44 Koehler-Wallace 1987, 51, fig. 26.

45 Aslan vd. 2020, 213-239, kat. no. 3, fig. 4.

46 Yakın benzerleri için ayrıca bk. Şenol 1995, 2-3, lev. 2, res. 4-6; Monachov 1999, 172, fig. 8; Monachov 2003, 304-305, taf. 74, no. 3.

47 Knidos amphora atölye kazılarında ele geçen benzer amphoralar, MÖ 280-275 yıllarına tarihlendirilmiştir bk. Empereur-Tuna 1988, 345, fig. 4, g-ı. Ayrıca bk. Monachov vd. 2017, 110-114, Kn.8-9.

48 Planda (C1-1C), (C1-1D), (C2-1C) ve (C2-1D) kareleri içerisinde kırmızı renk ile temsil edilen yapı grubu.

49 Duvar bloklarının altından/arasından ele geçmeyen diğer tüm buluntular ise 10,80 ile 10,70 m'lik kot değerlerinde tespit edilmiştir.

Yapısı'na doğru yönelimi olan bu duvarın bazı blokları yıkılmış ve dağılmıştır (Fig. 3-4). C2-1D karesi kuzeyinde yer alan bu duvara bitişik olarak *in situ* şekilde MÖ I. yüzyıl son çeyreği ile MS I. yüzyılın ilk çeyreğine tarihlendirilen Dressel 2-4 amphorası (Fig. 8, Kat. No. 4) ve MÖ I. yüzyıl sonu ile MS I. yüzyıl başları arasında tarihlendirilen amphora tıpası (Fig. 10, Kat. No. 6) ele geçmiştir⁵⁰.

C Yapısı ise B5-1D ve C1-1D kareleri içerisinde yer almakla birlikte duvarları ve bloklarının diğer yapılara göre daha komplike olduğu izlenmektedir. B5-1D karesi içerisinde bulunan ve 1,9 m uzunluğa, 0,50 m genişliğe sahip doğu-batı uzantılı duvar, tapınağın sütunu ile birleştirilmiştir (Fig. 3-4). Yine C1-1D karesi içerisinde, iki adet duvar ve yıkılmış bloklar yer almaktadır. C1-1D karesi kuzey-batı köşede, kuzey-güney doğrultuda, 1,3 m uzunluğa ve 0,50 m genişliğe sahip bir duvar sırası bulunur. Yine aynı karede 3,40 m uzunluğa, 0,50 m genişliğe sahip, köşe yaparak kuzey istikamete doğru, C1-1C karesi içerisine devam ettiği izlenen bir adet mekân duvarı da bulunmaktadır (Fig. 4). C1-1D karesi kuzey kısmı duvar içerisinde ise ezme veya kanırtma amaçlı olduğu düşünülen mono blok, dışı sıvalı bir tekne ortaya çıkarılmış ve yine bu teknenin hemen önünde ezme amaçlı olarak kullanıldığı düşünülen ve ezme teknesinin haznesine neredeyse tam olarak uygunluk gösteren ezme taşı da ele geçirilmiştir⁵¹.

Yine *C Yapısı* özelinde, yapının duvarlarına ait bloklar devrilmiş ve dağılmış şekilde tespit edilmiştir. Yapı sınırları içinde ele geçen buluntulara bakıldığında, çok sayıda amorf kurşun atıklar, metal aksamlar ve metal çiviler ele geçmiştir. Dolayısıyla ele geçen bu metal aksamlar sebebiyle de yapının ahşap konstrüksiyona sahip olduğu düşünülmektedir.

Metal objeler dışında *C Yapısı* sınırları içerisinde hem bloklar altında hem de bloklar arasında çeşitli buluntu grupları ele geçmiştir. Yıkılarak dağılmış blokların altında, yine diğer yapılarda da karşılaşıldığı üzere 10,80-10,70 kot değerlerinde, çeşitli buluntulara rastlanılmış, B5-1D karesi kuzey sınırda, duvara bitişik şekilde heykel parmak grubu ele geçmiştir⁵². Ayrıca bir adet terakota kadın figürin parçası da yine ezme teknesinin yakınında tespit edilmiştir⁵³. Söz konusu buluntular dışında, *C Yapısı*'na ait olduğu düşünülen ve bloklar arasında ters ve kırık olarak Dressel 6A amphorasına (Fig.7a-b, Kat. No. 3) ait parçalar da ele geçmiş ve tüme yakın birleştirilmiştir⁵⁴. Söz konusu Dressel 6A amphorası MÖ I. yüzyıl sonu ile MS I. yüzyıl başlarına tarihlenmiş, yine söz konusu yapı sınırlarından Kilikia kökenli Agora G 199/Zemer 41 amphorası (Fig. 9, Kat. No. 5) ele geçmiş ve MS I. yüzyıl başları ile ortaları arasında tarihlendirilmiştir.

Dressel 6A (Fig.7a-b, Kat. No. 3)

Literatürde, Baldacci 2; Buchi 6A; Early Roman Amphora 5; Peacock-Williams 8; Augst 38 olarak da bilinen Dressel 6A amphoraları, Lamboglia II amphoraları ile oldukça benzer formlara sahiptir. Önceleri İstria'da üretildiği düşünülen Dressel 6 amphoralarının⁵⁵ daha

50 Söz konusu yapı özelinde yine birçok buluntu ele geçmiştir bk. Arslan vd.-2020, 255, fig. 7; Arslan vd. 2021, 152.

51 Arslan vd. 2021, 152, fig. 10.

52 Daha önce aynı alanda atılan ufak çaplı sondajda heykele ait 3 adet heykel parmağı ele geçmiş, 2021 yılı kazı çalışmalarında da yine aynı heykele ait bir başka parmak *C Yapısı* sınırları içerisinde bulunmuştur.

53 Arslan vd. 2021, 152, fig. 11.

54 Söz konusu Dressel 6A amphorasının bloklar arasında ters vaziyette tespit edilmesi, bu amphoranın muhtemelen duvara asılı şekilde veya duvara bağlı bir platform üzerinde bulunduğunu, yıkıma bağlı olarak da mevcut pozisyonu aldığı düşünülmektedir.

55 DR 6A amphoralarının üretim yeri olarak İstria olduğu iddiaları için bk. Baldacci 1969, 7-12.

sonraki çalışmalarla Adriyatik kıyısında bulunan Picenum (Ferme), Cesena ve Rimini arasında; Brisighella (Faenza), Aquileia, Parma ve Calabria/Apulia gibi merkezlerde üretime sahip olduğu öne sürülmüştür⁵⁶.

Son çalışmalar bu amphoraların Dalmaçya kıyılarında Naron'a'da üretildiğini kanıtlamıştır⁵⁷. Lambaglia II amphoralarıyla benzer atölyelerde üretildiği de düşünülen Dressel 6A amphoralarının bazılarında boyun, bazılarında ağız kenarlarında ve gövde üzerinde mühürler kullanılmış ve bu mühürlerin de üretim yerlerini ve atölye sahiplerini temsil ettiği tespit edilmiştir⁵⁸.

Dressel 6A amphoraları içerisinde, üzerlerinde bulunan yazıtlar ve analizler yardımıyla şarap, zeytinyağı ve balık ürünleri (soslar) taşındığı düşünülmektedir⁵⁹. İçinde taşınan ihraç malzemeleri ile de oldukça geniş bir dağılım skalası sunan bu tip amphoralar, Batı Akdeniz'deki merkezler başta olmak üzere Doğu Akdeniz, Ege ve Karadeniz'e kadar geniş bir yayılım göstermektedir⁶⁰.

Çalışmamızda *C Yapısı*⁶¹ duvarları arasında ters vaziyette, kırık-eksik fakat bütünlenebilir şekilde Dressel 6A amphora parçaları ele geçmiştir (Fig. 7a). Bütüne yakın şekilde tespit edilen Dressel 6A amphorasının hemen yanında, yine duvarlar arasında aynı tipe ait başka bir amphoranın sadece dip kısmı ele geçmiştir (Fig. 7b). Bu amphoralara form olarak bakıldığında; dışa çekilerek düzleştirilmiş bant formulu kalın ağız kenarına, uzun-silindirik boyna, ağzın altından başlayarak omuzlarda son bulan kalın ovalimsi kulplara, omuzdan gövdeye geçişte ince bir silmeye, sarkık armudi gövde yapısına ve içi dolu sağlam sivriltilerek uzatılmış dibe sahip oldukları görülmektedir. Söz konusu forma sahip Dressel 6A amphoralarının benzerleri; Patara'da MS I. yüzyıla⁶², İskenderiye Müzesi'ndeki 14 örnek MÖ I. yüzyıl sonu-MS I. yüzyıl başlarına⁶³, Marmaris Müzesi'nde MS I. yüzyıl ortalarına⁶⁴, Tradeliere

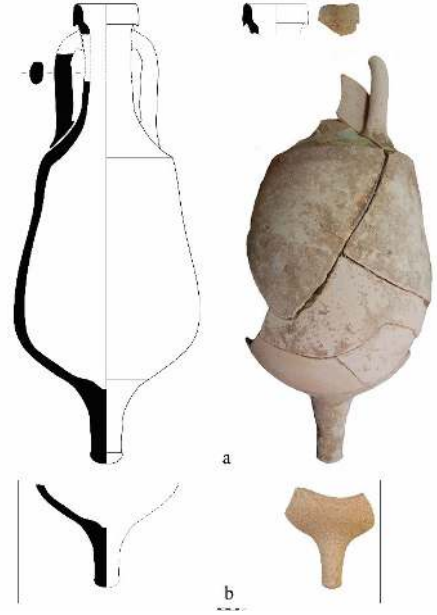

Fig. 7a-b. Dressel 6A

⁵⁶ Carre 1985, 214-218; Peacock-Williams 1986, 99; Cipriano-Carre 1989, 85-88; Cipriano 1994, 205-218, map 3; Sciallano-Sibella 1991, Amphore Dressel 6A.

⁵⁷ Lindhagen 2009, 83-108; Lindhagen 2013, 231-233; Bezczy vd. 2013, 122; Şenol 2018, 301.

⁵⁸ Tchernia 1986, 130-131; Carre vd.-1995, 80-81. Ayrıca Dressel 6A formu üzerinde bulunan mühürler için bk. Bezczy-Scherrer-Sauer 2013, 121-122; Dressel 6B için bk. Carre vd. 1995, 82-98.

⁵⁹ Baldacci 1969, 7-12; Formenti vd.-1978, 95-100; Auriemma 2000, 34-37; Starac 2010, 61-65; Bezczy vd.-2013, 122.

⁶⁰ Ayrıca Dressel 6A amphora'ları, Adriyatik kıyı şeridindeki birçok merkezle beraber, Yunanistan, Kuzey Afrika, Cisalpina, Noricum'da, Gallia, İspanya, İtalya (Tiren Denizi kıyıları) da yoğun olarak ele geçmiştir ve az sayıda da olsa Kızıldeniz ve Hindistan'a kadar ulaşmıştır, bk. Peacock-Williams 1986, 99-100, fig. 35; Tchernia, 1986, 129-133; Cipriano-Carre 1989, 85-88, fig. 17; Riley 1979, 151-156, fig. 18; Şenol 2003, 76, DR 6 amphoralarının dağılımı.

⁶¹ Buluntu lokalizasyonu (C1-1D karesi kuzey sınır) için bk. fig. 2-4.

⁶² Dündar 2018, 168, fig. 2.

⁶³ Şenol 2018, 302-320, no. 259-272.

⁶⁴ Şenol 2003, 77, no. 28.

Batı'nda MÖ I. yüzyıla⁶⁵, Berenice'de MS I. yüzyıl başlarına⁶⁶, Ephesos'ta Agora buluntusu Dressel 6A amphorası MS I. yüzyılın ilk çeyreğine⁶⁷ ve yine Ephesos'ta diğer alanlarda tespit edilen söz konusu amphoralara ait çeşitli parçalar MÖ 30 ile MS 23 aralığına tarihlendirilmiştir⁶⁸. Çalışmamızda ele geçen Dressel 6A amphoraları ise hem tipolojik hem de mineralojik⁶⁹ olarak benzerleri ile karşılaştırılmış, analogi oluşturulmuş ve buluntu konteksti de göz önüne alınarak MÖ I. yüzyıl sonu ile MS I. yüzyıl başları tarih olarak önerilmiştir⁷⁰.

Dressel 2-4 (Kos Tipi)⁷¹ (Fig. 8, Kat. No. 4)

Dressel 2-4 amphoraları birden fazla bölgede, Helenistik Kos amphoralarının şekil olarak bir taklidi olarak üretilmişlerdir⁷².

Üretim alanlarına göre farklı form özellikleri gösteren DR 2-4 amphoraları, Doğu ve Batı Akdeniz'deki birçok merkezde üretilmiştir⁷³. İtalya'da⁷⁴, İspanya'da⁷⁵, Fransa'da⁷⁶, İngiltere'de⁷⁷, İsviçre'nin Batısı'nda⁷⁸, Doğu Akdeniz'de⁷⁹ ve daha birçok alanda üretime işaret eden verilere rastlanılmıştır⁸⁰.

Birden fazla bölgede üretim sahası ve atölyesi⁸¹ tespit edilen bu tip amphoralar içinde genellikle şarap taşındığı düşünülmektedir⁸². Yoğun olarak şarap taşınmasına rağmen zeytinyağı, balık

65 Pollino 1986, 171-189, fig. 8-12; Sciallano-Sibella 1991, Amphore Dressel 6A.

66 Riley 1979, 153-157, fig. 17, 75.124.

67 Bezczy vd. 2013, pl. 53, no. 810.

68 Bezczy vd. 2013, 120, pl. 26-27, no. 293-296, 299.

69 Söz konusu Dressel 6A amphorasının Ephesos'taki benzer ince kesit görünüşleri de karşılaştırılmış ve benzer hamur yapısına sahip olduğu izlenmiştir bk. Bezczy vd.-2013, pl. 76, no. 294, pl. 96, no. 804,

70 Baldacci 1969, 10-14, fig. 1-9; Tchernia 1986, 130, Dr. 6; Peacock-Williams 1986, 98, fig. 34; Cipriano-Carre 1989, 85-86, fig. 15; Cipriano-Mazzocchin 2018, 261-271, fig. 2-3, 6-8.

71 Dressel 2-4 amphoraları literatürde, Ostia 51, Callender 2, Peacock-Williams 10, Camulodunum 182, Camulodunum 183, August 5, Benghazi ER amphora 4 olarak da bilinmektedir.

72 Peacock-Williams 1986, 105; Doğer 1990, 24; Bezczy vd.-2013, 129.

73 Doğer 1990, 24-25; Şenol 2009, 137; Bezczy vd.-2013, 129.

74 Campania, Latium ve Etruria Bölgeleri için bk. Tchernia 1986, 125-129; Peacock-Williams 1986, 105; Şenol 2009, 137; Millet 2015, 191-194; Şenol 2018, 321.

75 Catalonia ve Baetica Bölgeleri için bk. Peacock-Williams 1986, 105-106; Doğer 1990, 24-25; Şenol 2009, 137; Bezczy vd.-2013, dp. 471; Millet 2015, 191-194; Şenol 2018, 321.

76 Loire Vadisi'nde ve Lyon için bk. Tchernia 1986, 125-129; Peacock-Williams 1986, 106; Doğer 1990, 24-25; Şenol 2009, 137; Bezczy vd.-2013, dp. 471; Şenol 2018, 321.

77 Brockley Hill için bk. Castle vd.-1978, 383-392; Riley 1979, 149-151; Peacock-Williams 1986, 106; Doğer 1990, 24-25; Şenol 2009, 137; Bezczy vd. 2013, dp. 471; Şenol 2018, 321.

78 Martin-Kilcher 1994, 667, no. 2237-2238, taf. 112; Bezczy vd. 2013, dp. 471; Şenol 2009, 137; Şenol 2018, 321.

79 Knidos, Rhodos, Myndos ve Halikarnassos civarlarında, Kos Adası'nda, Yumurtalık Körfezi'nde, Tunus'ta, Mısır'da bu amphoraların üretimini işaret eden verilere ulaşılmıştır bk. Bezczy vd. 2013, dp. 471; Şenol 2018, 321.

80 Peacock-Williams 1986, 106; Empereur-Picon 1989, 225-229, fig. 2; Şenol 2009, 137; Bezczy vd. 2013, dp. 471; Şenol 2018, 321.

81 DR 2-4 amphoralarının önemli üretim alanları İtalya'da olmak üzere yukarıda sayılan merkezler dışında yerel olarak da birçok farklı yerde üretilmişlerdir. Bu üretim sahalarının detayları için ayrıca bk. Kızıllarslanoglu 2016, 123-124.

82 Pompeii'den ele geçen bir *tituli picti* DR 2-4 amphorasında şarap taşındığına işaret etmiştir bk. Panella 1980, 256; Moore 1995, 9-28; Bezczy vd. 2013, 131.

ürünleri, bazı soslar ile çeşitli ürünlerin de taşındığı ele geçen buluntulardan anlaşılmaktadır⁸³. Birçok merkezde üretimlerinin yanı sıra dağılım ve yayılımlarının da oldukça geniş boyutlarda olduğu izlenen bu amphoralar, Batı Akdeniz ve Doğu Akdeniz'deki merkezlerde oldukça yoğun olarak ele geçmektedir⁸⁴. Doğu ve Batı Akdeniz'deki yoğunluk kadar olmasa da Karadeniz ve Hindistan'a kadar da yayılım göstermektedir⁸⁵.

Çalışmamızda *B Yapısı* sınırları içerisinde (C2-1D karesi) aynı alanda, iki parça kırık-eksik olarak ele geçen söz konusu amphoraya ilişkin, gerek tipolojik gerek buluntu durumu gerekse mineralojik olarak bakıldığı zaman aynı amphora formunun farklı parçaları olduğu tespit edilmiştir. Kırık-eksik şekilde ele geçen boyun parçaları ile diplere form olarak bakıldığı zaman silindirik yüksek boyna ve boyundan gövdeye geçişte tek bir silmeye sahiptir. Dip örneklerle bakılacak olursa gövdeden kaideye geçişte ince bir geçiş silmesine ve altı ovalleştirilmiş içi dolu bir dibe sahiptir.

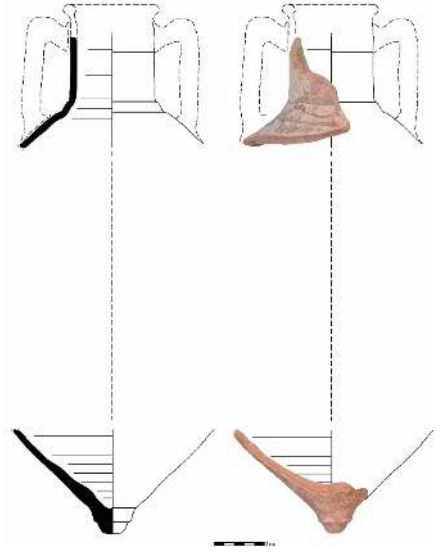

Fig. 8. Dressel 2-4 (Kos)

Dressel 2-4 amphoralarının benzer form ve hamur yapısına sahip örneklerine; Myndos'ta MÖ I. yüzyıl başlarına⁸⁶, Patara'da benzer dip formları MÖ I. yüzyıl ve ikinci yarısına⁸⁷, Tradeliere Batığı'nda MÖ I. yüzyıl ikinci yarısına⁸⁸, Taşucu Müzesi'nde MÖ I. yüzyıl sonu-MS I. yüzyıl başlarına⁸⁹, Cales'de MÖ I. yüzyılın ikinci çeyreği ile MS I. yüzyılın ilk çeyreğine⁹⁰, İskenderiye Müzesi'nde MS I. yüzyıla⁹¹, Lyon'da MS I. yüzyıla⁹², Parion'da MÖ I. yüzyıl ortaları ile MS II. yüzyıl başlarına⁹³ ve Elaiussa Sebaste'de ele geçen DR 2-4 amphoraları MÖ I. yüzyıl ile MS II. yüzyıla tarihlendirilmiştir⁹⁴. Çalışmamızda tespit edilen DR 2-4 amphorası için ise MÖ I. yüzyıl sonu ile MS I. yüzyıl başları önerilmektedir⁹⁵.

⁸³ Riley 1979, 150; Peacock-Williams 1986, 106; Moore 1995, 9-28; Şenol 2009, 138; Millet 2015, 191-193.

⁸⁴ Peacock-Williams 1986, 106; Moore 1995, 9-28; Şenol 2003, 46, har. 7; Şenol 2009, 138; Şenol 2018, 321-322.

⁸⁵ Panella 1981, 55-80; Tchernia 1986, 127-129; Peacock-Williams 1986, 106; Moore 1995, 9-28; Şenol 2018, 321-322.

⁸⁶ Gülsefa 2015, 187, kat. no. 67.

⁸⁷ Dündar 2012, 453-454, kat. no. KosA. 13-15, lev. 23.

⁸⁸ Pollino 1986, 175, fig. 5-6.

⁸⁹ Şenol 2009, 218, no. 42.

⁹⁰ Morel 1989, 559-560, fig. 1-4.

⁹¹ Şenol 2018, 334-335, fig. 285.

⁹² Desbat-Picon 1986, 637-645, fig. 1, 5.

⁹³ Akkaş 2020, 181-183, fig. 4, kat. no. 2.

⁹⁴ Kızılsarınoğlu 2016, 333, kat. no. 29-31.

⁹⁵ Riley 1979, 150, fig. 74; Santamaria 1984, 13-21, fig. 4-12; Empereur-Hesnard 1987, 67, fig. 39; Martin-Kilcher 1994, taf. 121; Moore 1995: 132, fig. 7-8; Millet 2015, 194-198, fig. 3, 5, 7-8.

Agora G 199/Zemer 41⁹⁶ (Fig. 9, Kat. No. 5)

İlk defa H. Robinson tarafından tanımlanan Agora G 199 / Zemer 41 amphoralarının⁹⁷ üretim yerleri hakkında birden fazla merkez öne sürülmektedir⁹⁸.

Birden fazla görüş olmasına rağmen önerilen üretim alanlarından herhangi bir somut verinin ele geçmesi ve Dağlık Kilikia'da bu amphoralara ait üç adet atölyenin tespit edilmesi, Agora G 199/Zemer 41 amphoralarının Kilikia Bölgesi'nde üretilmiş olduğunu kanıtlamıştır⁹⁹.

Kilikia Bölgesi'nde yoğun olarak üretildiği saptanan bu tip amphoraların içerisinde ise özel ve pahalı bir ürün olan reçineli şarabın taşındığı öne sürülmektedir¹⁰⁰. Zira şarap dışında zeytinyağı ve diğer ürünlerin de taşındığı düşünülmektedir¹⁰¹. Söz konusu ihraç malzemeleri ile Agora G 199/Zemer 41 amphoraları, Roma İmparatorluk Dönemi'nde Doğu Akdeniz'deki merkezlerde, özellikle Mısır, Kıbrıs ve Suriye-Filistin sahillerinde bulunan batıklarda ele geçmiş ve geniş bir dağılım skalası sunmuştur¹⁰². Nitekim Doğu Akdeniz'deki neredeyse önemli tüm merkezlerde yoğun olarak ele geçen bu amphoralar¹⁰³, Batı Akdeniz'de¹⁰⁴ ve Karadeniz'deki merkezlerde de tespit edilmiştir¹⁰⁵.

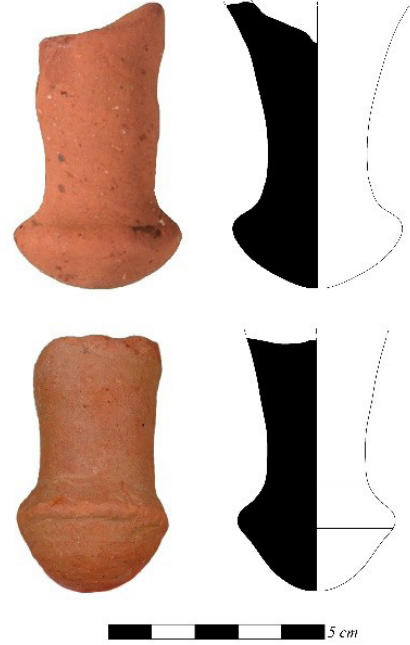

Fig. 9. Agora G 199 / Zemer 41

Çalışmamızda *2TP C Yapısı*'nda iki adet Agora G 199/Zemer 41 amphora dibi ele geçmiştir. Hamur özelliklerinin aynı olduğu izlenen bu amphoraların dip formunda ufak farklılıklar görülmesine rağmen aynı forma sahip farklı amphoralar oldukları yönünde değerlendirme

⁹⁶ Bu tip amphoralar literatürde, Pinched Handle amphora, Nea Paphos 3, Mau 37/38, Ostia 631, Mid Roman Amphora 4 ve Williams Tip A olarak da bilinmektedir.

⁹⁷ Robinson 1959, 43, G 199, pl. 8, G 199.

⁹⁸ Bu tip amphoraların kökeni için önceleri Kıbrıs olabileceği önerilmiştir bk. Hayes 1991, 90-91; Lund 2000, 565-577. Bir başka araştırmacı ise bu tip amphoraların kökeninin Kuzey Afrika olabileceğini önermiştir bk. Zemer 1977, 52, no. 41.

⁹⁹ Dağlık Kilikia'da Anemurium, Bıçkıcı ve Sydra çevresinde Agora G 199/Zemer 41 amphoralarının üretimine dair somut veriler elde edilmiştir bk. Williams 1989, 90-94; Rauh-Slane 2000, 319-328; Rauh 2004, 329-332; Rauh vd. 2006, 55.

¹⁰⁰ Alpözen vd.-1995, 75; Rauh vd. 2006, 51-68; Şenol 2008, 111; Şenol 2009, 224. dp. 763.

¹⁰¹ Lund 2000, 565-574; Rauh vd. 2006, 69-76.

¹⁰² Şenol 2009, 142.

¹⁰³ Atina, Ephesos, Beyrut, Bingazi (Berenice), Kıbrıs, Dağlık Kilikia, Mısır, Kaesareia, Korinthos ve Girit için bk. Slane 2004, 366; Bezeczyk 2004, 87, 95, no. 35; Bezeczyk vd. 2013, 84.

¹⁰⁴ Ostia, Luni, Pompeii, Brundisium ve Adriyatik Bölgesi'nde, Gallia, Pannonia gibi merkezler, İtalya'nın doğusundaki merkezlerde de ele geçen bu tipe ait amphoralar, üretildiği dönemler boyunca oldukça yoğun olarak farklı merkezlere ihraç edilmiştir. Zemer 41 amphoralarının dağılımı için ayrıca bk. Panella 1986, fig. 2a-b; Riley 1979, 186-187; Reynolds 2010, 91-92, fig. 3; Reynolds 2005, 571.

¹⁰⁵ Robinson 1959, 43; Zemer 1977, 52-55, no. 41; Riley 1979, 186; Panella 1986, 621, fig. 19; Bezeczyk vd. 2013, 84.

yapılmıştır. Diplere bakıldığında uzatılarak sivriltilmiş bir forma sahip olan bu tipe ait amphoralar, Meroe'de MS 55-65 yıllarına¹⁰⁶, Pompei'de MS 79 yılına¹⁰⁷, Antiochia ad Cragum'da ele geçen benzerleri erken Roma Dönemi'ne¹⁰⁸, Bingazi'de MS II-III. yüzyıla¹⁰⁹, Kelenderis'de MS IV. yüzyıla¹¹⁰, Haifa Müzesi'nde MS II-III. yüzyıla¹¹¹, Bodrum'da MS II-IV. yüzyıla¹¹², Anamur Müzesi'nde MS 50-350'ye¹¹³, Taşucu Müzesi'nde MS II. yüzyıla ve farklı benzeri MS II-III. yüzyıla¹¹⁴, Kekova'da MS II-IV. yüzyıl aralığına¹¹⁵, Patara'da MS II. yüzyıla¹¹⁶ ve Ephesos'ta benzer amphora MS 23 civarına¹¹⁷ tarihlendirilmiştir. Çalışmamızda tespit edilen Agora G 199/ Zemer 41 amphoralarının, gerek benzerleri gerekse kontekstsel değerlendirmesi sonrasında bu amphoraların MS II. yüzyıl başları ile ortaları arasına tarihlenmesi uygun görülmektedir¹¹⁸.

Amphora Tıpası (Fig. 10, Kat. No. 6)

Ephesos'ta bututıpanının üzerindeki mührüveyasembolün "Ψ" yakın benzeri, Tetragonos Agora buluntuları arasında ele geçmiştir. Bu tür tıpların, yoğun olarak Lamboglia 2 ve Dressel 6A amphoralarında, nadir de olsa DR 1 amphoralarında kullanıldığı görülmektedir¹¹⁹. Ayrıca Naron'a'da tespit edilen benzer tıplar için de köken olarak Dalmaçya kıyıları önerilmiş ve hamur olarak Lamboglia II ve Dressel 6A ile oldukça benzer olduğu vurgulanmıştır¹²⁰. Bu sebeple, söz konusu tıpanın Lamboglia II veya Dressel 6A amphoralarının üretildiği atölyelerde üretilmiş olduğu düşünülmekle beraber bu amphoralarla aynı kontekstlerde ele geçtiği vurgulanmıştır¹²¹.

Ephesos'ta ele geçen ve çalışmamızda yer alan tıpanın yakın benzeri Ph 4 katmanında ele geçmiştir ve

Fig. 10. Amphora Tıpası

¹⁰⁶ Dunham 1963, 188-345, fig. 1.15.

¹⁰⁷ Panella 1986, 621. fig. 19; Reynolds 2003, 124, fig. 14.

¹⁰⁸ Rauh vd. 2006, 55. fig. 5.

¹⁰⁹ Bingazi'de ele geçen örnekler ve karşılaştırmalar için ayrıca bk.; Reynolds 2010, 91. fig.3.

¹¹⁰ Tekocak-Zoroğlu 2013, 5-6, fig. 4-7.

¹¹¹ Zemer 1977, 52, no.41. pl. XV. 41.

¹¹² Alpözen vd. 1995, 75, no. 9.1.95.

¹¹³ Zoroğlu vd. 2009, 39, no. 4.3.90. res. 5.40.

¹¹⁴ Şenol 2009, 223-224, no. T179-T155.

¹¹⁵ Orhan 2018, 38-40, kat. no. 19, fig. 27; Orhan 2019, 363-364, fig. 3.

¹¹⁶ Dündar 2018, 169, fig. 5.

¹¹⁷ Bezeczky vd. 2013, 83-84, pl. 13, 146.

¹¹⁸ Benzerleri için ayrıca bk; Robinson 1959, 43. pl. 8.; Zemer 1977, 52, no 41; Hayes 1991, 90-91. pl. XXIV, 3-8. Şenol 2008, 111. fig. 1; Masyuta 2021, 93, fig. 5.7. Yakın benzerleri için bk. Williams 1989, 90-94, fig. 54, no. 548, fig. 55, no. 555; Rauh 2004, 331, fig. 8; Rauh vd. 2006, 86, fig. 5.

¹¹⁹ Bezeczky vd. 2013, 147.

¹²⁰ Lindhagen 2013, 232, dp. 6.

¹²¹ Lindhagen 2013, 232-233, fig. 2.

MÖ 30/27 ile MS 23 arasına tarihlendirilmiştir¹²². Köken olarak da İtalya'nın Adriyatik sahilleri önerilmiştir¹²³. Çalışmamızda ele geçen amphora tıpası için¹²⁴ ise benzer tıpa örnekleri ve kontekst buluntu grubu göz önüne alınarak MÖ I. yüzyıl sonu ile MS I. yüzyıl başları arasındaki tarihler önerilmektedir¹²⁵.

Genel Değerlendirme

2019 yılından itibaren çalışmaların sürdürüldüğü Helenistik Tapınak Alanı'nın yamaçta bulunması nedeniyle hem falezlerden koparak gelen irili-ufaklı kayaların hem de dik yamaçtan zamanla akarak bu alanda biriken akıntı toprak tabakası, yaklaşık 3 m dolgu oluşmasına sebep olmuştur. Daha önceki yıllarda yapılan çalışmalarda bu dolgu seviyesi inilerek 2021 yılında kültür tabakasına ulaşılmıştır. Bu kapsamda da Helenistik Tapınak *Pronaos*'u ve hinterlandında yapılan kazılarda bazı yapılara ulaşılmıştır. Zira her ne kadar bu yapıların işlevleri tam olarak anlaşılamamış olsa da ele geçen buluntulardan yola çıkarak bazı sonuçlara varmak mümkün olmuştur. Öyle ki varılan sonuçların yanı sıra yeni bulgu ve buluntular, pek çok soru ve sorunu beraberinde getirmiştir. Bu sorunlara genelden özele doğru bakacak olursak öncelikli problem tapınak *temenosu* içerisinde, sütunların ve tapınağın bir kısmının kullanılarak yaratılan atölye-işlik yapılarının yorumlanmasıdır¹²⁶.

Kronolojik olarak en erken buluntulara *A Yapısı* sahiptir. *A Yapısı*'ndan ele geçen Siyah Firnisli Küçük Kâse MÖ IV. yüzyılın ikinci yarısına, yine aynı yapı içerisinde ele geçen Knidos amphorası ise MÖ III. yüzyılın ilk çeyreğine tarihlendirilmiştir. Bu alanda ele geçen fakat çalışma kapsamına alınmayan diğer buluntular da benzer tarihlere sahip olup tapınak ile çağdaş gözükmemektedir. *B ve C Yapıları*'na gelindiğinde ise kuvvetle muhtemel bu alanın son kullanım evresini temsil etmektedir. Öyle ki yaklaşık 3 m olan dolgudan kültür tabakasına ulaşınca dek herhangi bir buluntuyla karşılaşılma, tüm bu alandaki kazı ve araştırmalarda da Geç Roma veya daha sonraki dönemlere ait herhangi bir buluntu ve buluntu grubuna da rastlanılmamıştır¹²⁷.

B ve C Yapıları'nda ele geçen Dressel 6A, DR 2-4, Agora G 199/Zemer 41 amphoraları ile bir adet mühürlü/sembollü amphora tıpası ve çalışma kapsamına alınmayan diğer tüm buluntuların, benzer tarihler olan MÖ I. yüzyıl son çeyreği ile MS II. yüzyılın ortaları arasında kalan yıllara tarihlendiği saptanmıştır¹²⁸. Söz konusu tarihler dışında ise Geç Antik Çağ'a tarihlendirilen herhangi bir buluntu ele geçmemiş ve karşılaşılan ilk kültür tabakasının MÖ I. yüzyıl sonu ile MS II. yüzyıl ortalarını işaret ettiği izlenmiştir¹²⁹.

¹²² Bezeczky vd. 2013, 147-148, pl. 32, no. 364.

¹²³ Bezeczky vd. 2013, 148.

¹²⁴ Tradeliere Batığı'nda ele geçen benzer formlu tıpa örnekleri için bk. Pollino 1986, 173, fig. 13-14.

¹²⁵ Bezeczky vd. 2013, 148, no. 364.

¹²⁶ Bilindiği üzere kutsal kabul edilen temenos içerisinde bu şekilde bir yapılaşma olması beklenmemektedir. Genelde Geç Antik Çağ'da ikincil kullanıma maruz kalan dini yapılar bilinmesine rağmen bu denli neredeyse çağdaş yapı toplulukları oldukça ilginçtir.

¹²⁷ Alanda 2019 yılından itibaren sürdürülen çalışmalarda, sektör kazıları da gerçekleştirilmiştir. Sektör kazılarında ele geçen buluntuların genelini amphoralar oluşturmalarına rağmen malzeme yelpazesi oldukça geniştir. Bu minvalde kazılardan ele geçen malzemelerin geneline tarihsel olarak bakıldığında zaman MÖ V. yüzyıl başlarından MÖ IV. sonları III. yüzyıl başlarına kadar tarihsel bir grafik sunmaktadır.

¹²⁸ Ticari amphoralarla bir katman tarihlenmesi doğru sonuçlar sunmamaktadır. Ancak eldeki veriler ışığında söz konusu yapı ve katmanın tarihsel alt ve üst sınırları belirlenmeye çalışılmıştır.

¹²⁹ Eldeki veriler ışığında bu yapıların, son kullanım evresinin MÖ I. yüzyıl ortaları ile MS II. yüzyıl sonları arasında

Tapınak *temenosu* içinde yapı gruplarının yer alması ve üç farklı yapının stratigrafik sorunlar içermesi gibi problemlerin yanı sıra bir diğer sorun yapıların işlevidir. *A Yapısı*'na bakıldığı zaman, hem plan hem de buluntu olarak *B* ve *C Yapıları*'ndan ayrılmaktadır. Söz konusu yapı içerisinde bir platformun yer alması ve buluntuların mezar kontekstini işaret etmesinden dolayı bu yapının bir mezar olabileceği düşünülmüştür¹³⁰. *B* ve *C Yapıları*'na gelindiğinde ise *C Yapısı*, kuzey duvarda kullanılmış olan üzeri sıvalı ezme veya kanırtma teknesi¹³¹ ile *in situ* olarak tespit edilen ezme taşı bu yapıların da işlik-atöyle olabileceğini işaret etmektedir. Dolayısıyla son kullanım evresi de saptanan *B* ve *C Yapıları*'nın *A Yapısı*'ndan hem işlev hem de tarihsel olarak farklılık gösterdiğini söylemek mümkündür¹³².

Sonuç itibarıyla Helenistik Tapınak Pronaosu'ndaki yapı gruplarından ele geçen amphoralar ve arkeolojik diğer buluntular ile kültür kalıntıları değerlendirilmiştir. Tespiti yapılan veriler çerçevesinde de alanın, MÖ IV. yüzyıldan itibaren değişik amaç (dinsel, kültürel, ölü gömme, adak/sunak alanı) ve işlevlerle (üretim, ticaret, işlik/atölye, konut/dükkan) kullanım geçirmiş olduğu düşünülmektedir¹³³. Bu bağlamda, ileriki yıllarda Helenistik Tapınak Alanı'nda sürdürülmesi planlanan daha kapsamlı kazı çalışmaları ile cevap bulunamayan bazı soru ve sorunların da çözüme kavuşturulacağı şüphesizdir.

ETİK BEYAN/ETHICAL STATEMENT

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur./It is declared that scientific and ethical principles were complied with during the preparation of this study and all the works referred are mentioned in the bibliography.

da kalan tarihlerin olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

¹³⁰ Helenistik Tapınak Pronaosu'nda yine 10,80 ile 10,70 m kot değerlerinde, bir adet mezar da kazılar sırasında ortaya çıkmıştır. Herhangi bir buluntunun ele geçmediği mezar, günümüze kadar sağlam korunagelmıştır bk. Arslan-Tüner-Önen 2021, 165-166, fig. 51-52.

¹³¹ Ezme teknesi üzerinde bulunan söz konusu sıvanın kesitine bakıldığı zaman birkaç defa onarılarak tekrar kullanılmak üzere sıvandığı tespit edilmiştir.

¹³² Şu anki veriler, kesin olmamakla birlikte tapınağın en erken MÖ IV. yüzyıl başlarında inşa edilmiş olduğunu düşündürmektedir. Fakat tapınağın süreç içerisinde ne şekilde evrildiği hakkında bilgilerimiz de oldukça kısıtlıdır.

¹³³ Bu yapıların tümü aynı kot değerlerine sahip olmasına rağmen farklı buluntu grubu ve kronoloji (MÖ yak. IV. yüzyılın sonu ile MS yak. II. yüzyıl ortalarına) barındırmaktadır. Bu sebeple eldeki verilerle, *A*, *B* ve *C Yapıları* özelinde, gerek kronolojik gelişim süreci gerekse yapıların işlev tespiti hala problemli gözükmektedir.

KATALOG

Kat. No.	: 1 (Fig. 5)	Mikroskopik Kesit
Tip	: Siyah Firnisli Küçük Kâse	
Buluntu Yeri	: 2TP A Yapısı	
Buluntu Der.	: 10,76-10,87 m	
Ölçüler	: yük.: 2,9 cm, a.ç.: 5,1 cm, d.ç.: 3,8 cm	
Hamur Rengi	: 5 YR 7/6 reddish yellow	
Yüzey Rengi	: 10 YR 2/1 black	
İçerik Maddesi	: Katkısız temiz hamur	
Hamur Yapısı	: Sert, iyi pişmiş.	
Tanımı	: İçe dönük kenarlı, yarım küre formunda gövdeli ve torus halka kaidelidir. Parlak siyah sırda yer yer dökülmeler mevcuttur. İyi elenmiş katkısız bir hamur yapısına sahiptir.	
Tarih	: MÖ IV. yüzyılın ikinci yarısı	
Analoji	: Robinson 1950, pl. 224, no. 785-786; Sparkes-Talcott 1970, pl. 34, fig. 9, 944; Rotroff 1997, 347, kat. no. 1076-1078, fig. 65, 1076-1078, pl. 79, 1077; Schaeffer-Ramage-Greenewalt 1997, 119, no. 579-580, pl. 56, no. 579-580; Coşkun 1999, 99-102, kat. no. 121, 130; Çokay Kepçe 2006, 47-48, 111, kat. no. SFr 25; Dallık 2009, 110-111, kat. no. 115, şek. 32; Yıldız 2013, 749-750, kat. no. 6-7, fig. 6-7; Egeci 2014, kat. No. 74-76; Yıldız 2017, 300, kat. no. 14, fig. 14.	

Kat. No.	: 2 (Fig. 6)	Mikroskopik Kesit
Tip	: Knidos Amphorası (Zenon)	
Buluntu Yeri	: 2TP A Yapısı	
Buluntu Der.	: 10,76-10,95 m	
Ölçüler	: Ağız-Boyun, kor. yük.: 19,94 cm, a.ç.: min/max: 9,2/12,1 : Dip, kor. yük.: 10,86 cm	
Hamur Rengi	: YR 6/8 reddish yellow	
Yüzey Rengi	: YR 6/8 reddish yellow	
İçerik Maddesi	: Az-ince mika, az kiraç, az-ince taşçık	
Hamur Yapısı	: Sert, çok iyi pişmiş.	
Tanımı	: Ucu yuvarlatılarak dışa çekilmiş ağız kenarına, silindirik bir boyna, ağzın hemen altından başlayan oval kesitli kulplara ve içi dolu tutamak formunda bir dibe sahiptir (Omuz kısmından itibaren gövde kırık-eksiktir).	
Tarih	: MÖ III. yüzyılın ilk çeyreği	
Analoji	: Koehler-Wallace 1987, 51, fig. 26; Empereur-Tuna 1988, 345, fig. 4, g-I; Şenol 1995, 2-3, lev. 2, res. 4-6; Monachov 1999, 172, fig. 8; Monachov 2003, 304-305, taf. 74, no. 3; Şenol-Aşkın 2007, 260, kat. no. 39; Şenol 2009, 208, no. 32; Dündar 2012, 457-458, lev. 25, KnA. 5-7; Sakarya 2016, 195, kat. no. 88, pl. 28; Monachov vd. 2017, 110-114, Kn.8-9; Aslan 2019, 346-347, fig. 7-8; Aslan-Orhan-Erdoğan 2020, 213-239, kat. no. 3, fig. 4.	

Kat. No. : 3 (Fig. 7a-b)

Tip : Dressel 6A

Buluntu Yeri : 2TP C Yapısı

Buluntu Der. : 10,76-10,90 m

Ölçüler : Ağız Ç.: min/max.: 12,5/16,5 cm, kor. yük.: 7,1 cm

: Kor. max. yük. 91,93 (Fig. 7a), Dip kor. yük.: 23,13 (Fig. 7b)

Hamur Rengi : 10 YR 8/6 yellow

Yüzey Rengi : 10 YR 8/4 very pale brown

İçerik Maddesi : Az-ince mika, az kireç ve az kuvars

Hamur Yapısı : Sert, iyi pişmiş.

Tanımı : Dışa çekilerek düzleştirilmiş bant formu kalın ağız kenarına, uzun-silindirik boyna, ağzın altından başlayarak omuzlarda son bulan kalın ovalimsi kulplara, omuzdan gövdeye geçişte ince bir silmeye, sarkık armudi gövde yapısına ve içi dolu sağlam sivriltilerek uzatılmış bir dibe sahiptir.

Tarih : MÖ I. yüzyıl sonu ile MS I. yüzyıl başları

Analoji : Baldacci 1969, 10-14, fig. 1-9; Riley 1979, 153-157, fig. 17, 75.124; Pollino 1986, 171-189, fig. 8-12; Tchernia 1986, 130, Dr. 6; Cipriano–Carre 1989, 85-86, fig. 15; Sciallano–Sibella 1991, Amphore Dressel 6A; Şenol 2003, 77, no. 28; Bezeczký–Scherrer–Sauer 2013, 120, pl. 53, no. 810, pl. 26-27, no. 293-296, 299; Şenol 2018, 302-320, no. 259-272; Cipriano–Mazzocchin 2018, 261-271, fig. 2-3,6-8. Bunu yukarıya alamadım

Mikroskopik Kesit

Kat. No. : 4 (Fig. 8)

Tip : DR 2-4

Buluntu Yeri : 2TP B Yapısı

Buluntu Der. : 10,76-10,90 m

Ölçüler : Boyun kor. yük.: 11,13 cm

: Gövde-dip kor. yük.: 10,36 cm

Hamur Rengi : 5 YR 7/6 reddish yellow

Yüzey Rengi : 5 YR 7/4 pink

İçerik Maddesi : Orta mika, az-ince kireç ve az taşçık

Hamur Yapısı : Sert, iyi pişmiş

Tanımı : Silindirik yüksek boyna ve boyundan gövdeye geçişte tek bir silmeye ve gövdeden kaideye geçişte ince bir geçiş silmesiyle birlikte altı ovalleştirilmiş içi dolu bir dibe sahiptir.

Tarih : MÖ I. yüzyıl son çeyreği ile MS I. yüzyılın ilk çeyreği

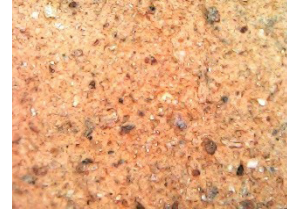
Analoji : Riley 1979, 150, fig. 74; Santamaria 1984, 13-21, fig. 4-12; Pollino 1986, 175, fig. 5-6; Desbat–Picon 1986, 637-645, fig. 1, 5; Empereur–Hesnard 1987, 67, fig. 39; Morel 1989, 559-560, fig. 1-4; Martin–Kilcher 1994, taf. 121; Moore 1995: 132, fig. 7-8; Şenol 2009, 218, no. 42; Millet 2015, 194-198, fig. 3, 5, 7-8; Kızıllarslanoglu 2016, 333, kat. no. 29-31; Şenol 2018, 334-335, fig. 285; Akkaş 2020, 181-183, fig. 4, kat. no. 2.

Mikroskopik Kesit

Kat. No. : 5 (Fig. 9)

Tip : Agora G 199 / Zemer 41
 Buluntu Yeri : 2TP C Yapısı
 Buluntu Der. : 10,76-10,90 m
 Ölçüler : Dip A: kor. yük.: 6,63 cm
 : Dip B: kor. yük.: 5,85 cm
 Hamur Rengi : 2.5 YR 5/8 red
 Yüzey Rengi : Hamur ile aynı renk
 İçerik Maddesi : Bol mika, az-ince kireç ve az-orta taşçık
 Hamur Yapısı : Sert, iyi pişmiş
 Tanımı : Uzatılarak sivriltilmiş bir dibe sahiptir
 Tarih : MS II. yüzyıl başları ile ortaları

Mikroskopik Kesit**Analoji**

: Robinson 1959, 43. Pl. 8.; Dunham 1963, 188-345. fig. 1.15; Zemer 1977, 52, no 41; Panella 1986, 621. fig.19; Williams 1989, 90-94, fig. 54, no. 548, fig. 55, no. 555; Hayes 1991, 90-91, pl. XXIV. 3-8; Alpözen-Özdaş-Berkaya 1995, 75, no. 9.1.95; Reynolds 2003, 124, fig. 14; Rauh 2004, 331, fig. 8; Rauh-Dillon-Dore-Rothaus-Korsholm 2006, 86, fig. 5; Zoroğlu-Dillon-Yakınlar-Rauh 2009, 39, no. 4.3.90. res. 5.40; Şenol 2008, 111. fig. 1; Şenol 2009, 223-224, no. 47-48; Bezczy-Scherrer-Sauer 2013, 83-84, pl. 13, 146; Orhan 2018, 38-40, kat. no. 19, fig. 27; Orhan 2019, 363-364, fig. 3; Masyuta 2021, 93, fig. 5.7.

Kat. No. : 6 (Fig. 10)

Tip : Amphora Tıpası
 Buluntu Yeri : 2TP B Yapısı
 Buluntu Der. : 10,76-10,90 m
 Ölçüler : Disk Ç.: 9,9 cm kal.: 1,97 cm
 Hamur Rengi : 10 YR 8/6 yellow
 Yüzey Rengi : 10 YR 8/6 yellow
 İçerik Maddesi : Az-ince mika, az kireç ve az kuvars
 Hamur Yapısı : Sert, iyi pişmiş.
 Tanımı : Disk şeklinde üzerinde mühür olarak “Ψ” sembolü yer almaktadır.
 Tarih : MÖ I. yüzyıl sonu ile MS I. yüzyıl aralığı

Mikroskopik Kesit**Analoji**

: Bezczy-Scherrer-Sauer 2013, 147-148, no. 364, pl. 32, no. 364; Lindhagen 2013, 232-233, fig. 2.

KAYNAKLAR

Akkaş 2020

Akkaş, İ., “Parion Yamaç Hamamı Ticari Amphora Buluntuları (MÖ 1. yüzyıl - MS 7. yüzyıl)”, *Arkhaia Anatolika*, 3, 178-243.

Alpözen vd. 1995

Alpözen, T. O.–Özdaş A. H.–Berkaya B., *Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi Ticari Amphoraları: Eski Çağda Akdeniz Deniz Ticareti*, Dönmez Offset, Ankara.

Arslan-Tüner Önen 2019

Arslan, M.–Tüner Önen N., “Phaselis Kenti’nde 2019 Yılında Gerçekleştirilen Yüzey Araştırmaları ve Kazı Çalışmaları”, *Phaselis*, 5, 425-463.

Arslan-Tüner Önen 2020

Arslan, M.–Tüner Önen N., “Phaselis 2020 Yılı Kazı ve Yüzey Araştırmaları”, *Phaselis*, 6, 251-276.

Arslan-Tüner Önen 2021

Arslan, M.–Tüner Önen N., “Phaselis 2021 Yılı Kazı ve Yüzey Araştırmaları”, *Phaselis*, 7, 147-190.

Aslan 2019

Aslan, E., “An Assemblage of Knidian Amphorae from the Lighthouse Breakwater at Knidos”, *Herom*, 8, 341-356.

Aslan vd. 2020

Aslan, E.–Orhan, U.–Erdoğan, L. U., “Aslanlı Burun ve Kap Krio Sualtı Araştırmaları”, *Olba*, 28, 207-242.

Auriemma 2000

Auriemma, R., “Le anfore del relitto di Grado e il loro contenuto”, *MEFRA*, 112, 27-51.

Baldacci 1967-1968

Baldacci, P., “Alcuni aspetti dei commerci nei territori cisalpini”, in: *Atti del Centro studi e documentazione sull'Italia romana*, I, 7-50.

Bezeczky 2004

Bezeczky, T., “Early Roman Food Import in Ephesus: Amphorae from the Tetragonos Agora”, *Transport Amphorae and Trade in the Easter Mediterranean: Acts of the International Colloquium at the Danish Institute at Athens, september 26-29, 2002*, ed. J. Eiring-J. Lund, Aarhus University Press, 85-98.

Bezeczky vd. 2013

Bezeczky, T.–Scherrer, P.–Sauer, R., *The Amphorae of Roman Ephesus*, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien.

Cankardeş-Şenol 2006

Cankardeş Şenol, G., *Klasik ve Helenistik Dönem'de Mühürlü Amphora Üreten Merkezler ve Mühürleme Sistemleri*, Ege Yayınları, İstanbul.

Cankardeş Şenol 2015

Cankardeş Şenol, G., "Early Cnidian Amphora Exports To Alexandria, Egypt", *Recent Studies on the Archaeology of Anatolia*, ed. E. Laflı-S. Patacı-G. Cankardeş Şenol-A. K. Şenol-G. K. Şahin, Archaeopress, BAR İnt. Ser. 2750, 169-192.

Cankardeş Şenol-Şenol-Doğrer 2004

Cankardeş Şenol, G.-Şenol, A. K.-Doğrer, E., "Amphora Production in the Rhodian Peraea in the Hellenistic Period." *Transport Amphorae and Trade in the Easter Mediterranean: Acts of the International Colloquium at the Danish Institute at Athens, september 26-29, 2002*, ed. J. Eiring-J. Lund, Aarhus University Press, 353-60.

Carre 1985

Carre, M. B., "Les amphores de la Cisalpine et de l'Adriatique au debut de l'Empire", *MEFR*, 97, 207-245.

Carre vd. 1995

Carre, M. B.-Gaggadis-Robin, V.-Hesnard, A.-Tchernia, A., *Recueil de Timbres Sur Amphores Romaines, (1987-1988)*, Université de Provence, Aix-en-Provence.

Castle vd. 1978

Castle, S. A.-Hartley, K. F.-Johns, C.-MacKenna, S. A.-White, R.-Hughes, M. J., "Amphorae from Brockley Hill, 1975", *Britannia*, 9, 383-392.

Cipriano 1994

Cipriano, M. T., "La raccolta dei bolli sulle anfore italiche trovate in Italia, in: Epigrafia della produzione e della distribuzione", *CEFR*, 193, 205-218.

Cipriano-Carre 1989

Cipriano, M. T.-Carre, M. B., "Production et typologie des amphores sur la côte adriatique de l'Italie ", *Publications de l' École française de Rome* 114/1, 67-104.

Cipriano-Mazzocchin 2018

Cipriano, S.-Mazzocchin, S., "Sulla cronologia delle anfore Dressel 6A: novità dai contesti di bonifica della Venetia", *Rei Cretariae Romanae Fautorum Acta* 45, 261-271.

Çoşkun 1999

Çoşkun, G., *Daskyleion Siyah Firnisli Attika Seramikleri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Çokay Kepçe 2006

Çokay Kepçe, S., *Antalya Karaçalı Nekropolü/The Karaçalı Necropolis Near Antalya* (Adalya Suppl 4), Suna-İnan Kırac Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, Antalya.

Dallık 2009

Dallık, G., *Klaros M.Ö. 4. Yüzyıl Siyah Firnisli Attika Seramikleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi, İzmir.

Desbat-Picon 1986

Desbat, A.-Picon, M., “Les importations d’amphores de méditerranée orientale à Lyon (fin du 1er siècle avant J.-C. et 1er siècle après)”, *Recherches sur les Amphores Grecques*, ed. J. Y. Empereur-Y. Garlan, École Française d’Athènes/de Boccard, 637-48.

Doğer 1990

Doğer, E., *Antik Çağda Amphoralar*, Sergi Yayınevi, İzmir.

Dunham 1963

Dunham, D., *The west and south cemeteries at Meroë* (Royal cemeteries of Kush 5), Museum of Fine Arts, Boston.

Dündar 2012

Dündar, E., *Patara Kazılarında Ele Geçen (1989-2010 Yılları) Arkaik, Klasik ve Helenistik Dönem Ticari Amphoralar ve Amphora Mühürleri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Akdeniz Üniversitesi, Antalya.

Dündar 2018

Dündar, E., “Maritime Trade of Roman Patara. Preliminary Remarks on the Amphorae”, *Skyllis* 18/2, 166-173.

Egeci 2014

Egeci, H. S., *Klazomenai- karantina Adası Tiyatro Kazılarında Ele Geçen Siyah Firnisli Seramikler*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

Empereur 1988

Empereur, J. Y., “Producteurs d’amphores dans les ateliers de Reşadiye (Peninsule de Datça)”, *AST*, 6, 159-163.

Empereur-Hesnard 1987

Empereur, J. Y.-Hesnard, A., “Les amphores hellénistiques”, *Ceramiques hellénistiques et Romaine* 2, 9-72.

Empereur-Picon 1986

Empereur, J.Y.-Picon, M., “A la recherche des fours d’amphores.” In: *Recherches sur les Amphores Grecques*, ed. J. Y. Empereur-Garlan Y., École Française d’Athènes/de Boccard, 103-26.

Empereur-Picon 1989

Empereur, J. Y.-Picon, M., “Les régions de production d’amphores impériales en Méditerranée orientale”, *Amphores romaines et histoire économique. Dix ans de recherche. Actes du colloque de Sienne (22–24 mai 1986)*, organisé par l’Università degli studi di Siena, l’Università degli studi di Roma–La Sapienza, le Centre national de la recherche scientifique (RCP 403) et l’Ecole française de Rome, CEFR 114 (Rome 1989), 223-248.

Empereur–Tuna 1988

Empereur, J. Y.–Tuna N., “Zenon de Caunos et Lepave de Serçe Limanı”, *BCH* 112, 341-357.

Empereur–Tuna 1987

Empereur, J. Y.–Tuna N., “Hieroteles, potier Rhodien de la Perée”, in: *Recherches sur la céramique Byzantine*, ed. V. Deroche-J. M. Spieser, *BCH Suppl.*, 18, 277-299.

Formenti vd. 1978

Formenti, F.–Hesnard, A.–Tchernia, A., “Une amphore Lamboglia 2 contenant du vin dans l'epave de la Madrague de Giens”, *Archaeonautica*, 2, 95-100.

Grace 1934

Grace, V. R., “Stamped Amphora Handles Found in 1931-1932”, *Hesperia*, 3, 197-300.

Grace 1979

Grace, V. R., *Amphoras and the Ancient Wine Trade* (The Athenian Agora 6), The American School of Classical Studies at Athens, Princeton/New Jersey.

Gülsefa 2015

Gülsefa, G., *2006-2013 Myndos Kazılarında Ele Geçen Amphoralar ve Amphora Mühür Buluntuları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi, Bursa.

Hayes 1991

Hayes, J. W., *The Hellenistic and Roman Pottery* (Paphos 3), Department of Antiquities, Nicosia.

Kızırlarslanoğlu 2016

Kızırlarslanoğlu, H. A., *Antik Çağ'da Elaiussa Sebaste'nin Amphora Üretimi ve Ticari İlişkileri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, Erzurum.

Koehler–Wallece 1987

Koehler, C. G.–Wallace, M. B., “Appendix. The Transport Amphoras: Description and Capacities”, bk. C. Pulak vd., “The Hellenistic Shipwreck at Serçe Limanı, Turkey: Preliminary Report”, *AJA*, 91/1, 49-57.

Lindhagen 2009

Lindhagen, A., “The transport amphoras Lamboglia 2 and Dressel 6A. A central Dalmatian origin?”, *JRA*, 22, 83-108.

Lindhagen 2013

Lindhagen, A., “The freedmen milieus at Delos and Naron: New perspectives on the Lamboglia 2 wine trade”, *Perspectives on ancient Greece, Papers in celebration of the 60th anniversary of the Swedish Institute at Athens, Acta Instituti Atheniensis Regni Sueciae*, 8/22, ed. A. L. Schalin, Stockholm, 231-250.

Lund 2000

Lund, J., “The “Pinched-handle” Transport Amphorae as Evidence of the Wine Trade of Roman Cyprus”, *Γ. Κ. Ιωαννίδη - Σ. Α. Χατζηστέλη (ed.), Πρακτικά του τρίτου διεθνούς κυπριολογικού συνεδρίου (Λευκωσία, 16-20 Απριλίου 1996), Τόμος Α' (Λευκωσία 2000)*, 565-578.

Martin Kilcher 1994

Martin Kilcher, S., *Die Römischen Amphoren aus Augst und Kaiseraugst*, Römermuseum, Augst.

Masyuta 2021

Masyuta, D. A., “Amphorae of Roman Time from Excavations at Settlement on Berezan Island (in Collection of Odesa Archaeological Museum of NAS of Ukraine)”, *Eminak*, 3/35, 84-103.

Millet 2015

Millet, P. B., “Novedades sobre la tipología de las ánforas Dressel 2-4 tarraconenses”, *Archivo Español de Arqueología*, 88, 187-201.

Monachov 1999

Monachov, S. Y., “Towards a Typology of Knidian Amphorae of the 4th-2nd c. BC”, *The Bosphoran Phenomenon: Greek Culture on the Periphery of the Ancient World*, ed. M. J. Vakhtina, St. Petersburg, 161-172.

Monachov 2003

Monachov, S., *Grecheskije amphory v Prichernomor'e. Tipologija amfor vedushchih centrov-eksporterov tovarov v keramicheskoy tare. Katalog-opredelitel* Moscow-Saratov.

Monachov vd. 2017

Monachov, S.–Kuznetsova, E. V.–Churekova, N. B., *Amphorae of the 5th-2nd c. BC from the Collection of the State Museum-Preserve, Tauric Chersonese: Catalogue*. Saratov.

Moore 1995

Moore, J., *A Survey of the Italian Dressel 2-4 Wine Amphora*, (Master Thesis), McMaster University, Hamilton/Kanada.

Morel 1989

Morel, Jean–Paul, “Un atelier d’amphores Dressel 2-4 à Cales”, *Publications de l'École Française de Rome*, 114.1, 558-559.

Orhan 2018

Orhan, U., *Kekova Sualtı Araştırmalarında Tespit Edilen Amphoralar*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi, Konya.

Orhan 2019

Orhan, U., “Kekova Sualtı Araştırmalarında Tespit Edilen Doğu Akdeniz ve Kilikia Kökenli Amphoralar”, *II. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi*, Nevşehir, 360-379.

Orhan 2020

Orhan, U., "Phaselis' Hellenistic Temple (?) Entrance Slope and Terracotta Finds: A Preliminary Study", *Phaselis* 6, 75-86.

Panella 1980

Panella, C., "Retroterra. Porti e mercati. L'esempio dell'Ager Falernus", *The Seaborne Commerce of Ancient Rome. Studies in Archaeology and History* 36, ed. J. H. D Arms-E. C. Kopff, MemAmAc, 251-259.

Panella 1981

Panella, C., "La distribuzione e i Mercati", in: *Società romana e produzione schiavistica, Vol. II. Mercì, mercati e scambi nel Mediterraneo (Rome-Bari 1981)*, ed. A. Giardina-A. Schiavone, 55-80.

Panella 1986

Panella, C., "Oriented ed Occidente: considerazioni su alcune anfore, 'egee' di eta imperiale à Ostia", *Recherches sur les Amphores Grecques*, ed. J. Y. Empereur-Y. Garlan, BCH Suppl. 13., École Française d'Athènes/de Boccard, , 609-36.

Peacock-Williams 1986

Peacock, D. P. S.-Williams, D. F., *Amphorae and the Roman Economy: an Introductory Guide*, Longman, London.

Pollino 1986

Pollino, A., "L'épave de la Tradelière", L'exploitation de la mer. La mer, moyen d'échange et de communication", *VIIèmes Rencontres Internationales d'Archéologie et d'Histoire*, 171-189.

Rauh 2004

Rauh, N. K., "Pirated knock-offs: Cilician imitations of internationally traded amphoras." *Transport Amphorae and Trade in the Easter Mediterranean: Acts of the International Colloquium at the Danish Institute at Athens, september 26-29, 2002, Monographs of the Danish Institute at Athens* 5, ed. J. Eiring-J. Lund, Aarhus University Press, 329-336.

Rauh vd. 2006

Rauh, N. K.-Dillon, M.J.-Dore, C.-Rothaus, R.-Korsholm, M., "Viticulture, oleoculture and economic development in Roman Rough Cilicia", *Boreas*, 25/1, 49-98.

Rauh-Slane 2000

Rauh, N. K.-Slane, K. W., "Possible Amphora Kilns in West Rough Cilicia", *JRA* 13, 319-330.

Reynolds 2003

Reynolds, P., "Amphorae in Roman Lebanon 50 BC to AD 250", *Archaeology & history in Lebanon* 17, 120-130.

Reynolds 2005

Reynolds, P., “Levantine amphorae from Cilicia to Gaza: a typology and analysis of regional production trends from the 1st to 7th centuries”, *LRCW 1. Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean. Archaeology and Archaeometry*, ed. J. M. Gurt–I. Esparraguera–J. Buxeda–I. Garrigos–M. A. Cau Ontiveros, BAR-IS 1340, Oxford: Archaeopress, 563-611.

Reynolds 2010

Reynolds, P., “Trade networks of the East, 3rd to 7th centuries: the view from Beirut (Lebanon) and Butrint (Albania) (fine wares, amphorae and kitchen wares)”, *LRCW 3. Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean. Archaeology and Archaeometry. Comparison between Western and Eastern Mediterranean*, ed. S. Menchelli–S. Santoro–M. Pasquinucci–G. Giuducci, BAR-IS 2185.1, Oxford: Archaeopress, 89-114.

Riley 1979

Riley, J. A., “The coarse pottery from Berenice.” *Excavations at Sidi Khrebish, Benghazi (Berenice) II*, ed. J. A. Lloyd, Libya Antiqua 5. Tripoli: Department of Antiquities of the Arab Libyan Jamahiriya, 91-497.

Robinson 1950

Robinson, D. M., *Excavations at Olynthus Part XIII Vases Found in 1934 and 1938*, Oxford University Press, London.

Robinson 1959

Robinson, H. S., *Pottery of the Roman Period: Chronology*, The Athenian Agora 5, The American School of Classical Studies at Athens, Princeton.

Rotroff 1997

Rotroff, S. I., *Hellenistic Pottery Athenian and Imported Wheelmade Table Ware and Related Material*, The Athenian Agora Vol. 29, School of Classical Studies at Athens, Princeton.

Sakarya 2016

Sakarya, İ., *Trade Relations of Ancient Burgaz from Archaic to Mid of 4th Centuries: The Amphorae Evidence Within The Domestic Contexts*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.

Santamaria 1984

Santamaria, C., “L'épave «H» de la Chrétienne à Saint-Raphaël (Var)”, *Archaeonautica*, 4, 9-52.

Schaeffer vd. 1997

Schaeffer, J. S.–Ramage, N. H.–Greenewalt, JR. C. H., *The Corinthian, Attic and Lakonian Pottery from Sardis, Archaeological Exploration of Sardis* (Monograph 10), Harvard University Cambridge, Massachusetts London, England.

Sciallano–Sibella 1991

Sciallano, M.–Sibella, P., *Amphores: comment les identifier?*, Édisud, Aix-en-Provence.

Slane 2004

Slane, C. W., “Amphoras-Used and Unused- at Corinth”, in: *Transport Amphorae and Trade in the Easter Mediterranean: Acts of the International Colloquium at the Danish Institute at Athens, september 26-29, 2002, Aarhus*, ed. J. Eiring-J. Lund, Monographs of the Danish Institute at Athens 5, Aarhus University Press, 361-69.

Sparkes–Talcott 1970

Sparkes, B.-Talcott, L., *Black and Plain Pottery: of the 6th, 5th and 4th Centuries B.C.*, The Athenian Agora XII, Part I- II, American School of Classical Studies at Athens, Princeton/New Jersey.

Starac 2010

Starac, A., “The workshop of laecanius at Fazana”, *RCRF Acta* 41, 61-65.

Şenol 2003

Şenol, A. K., *Marmaris Müzesi Ticari Amphoraları*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Şenol 1995

Şenol, A. K., *Knidos Amphoralarında (İ.Ö. 3. yüzyıl.) Monogram Mühürler*, (Yayımlanmamış Yüksek lisans Tezi), Ege Üniversitesi, İzmir.

Şenol 2008

Şenol, A. K., “Cilician Commercial Relations with Egypt due to the New Evidence of Amphora Finds”, *Olba*, 16, 109-131.

Şenol 2009

Şenol, A. K., “AETAM’da Bulunan Amphoraların Tipolojisi”, *AETAM (Taşucu Arslan Eyce Amphora Müzesi)’da Bulunan Ticari Amphoralar ve Akdeniz’de Ticaretin İzleri*, ed. A. K. Şenol, Mersin, Taşeli Matbaacılık, 100-319.

Şenol 2018

Şenol, A. K., *Commercial amphorae in the Graeco-Roman Museum of Alexandria*, Centre d’Études Alexandrines, Alexandria.

Şenol–Aşkın 2007

Şenol, A. K.–Aşkın E., “Amphoralar Işığında Kentin Ticari İlişkileri”, *Dağlık Kilikia’da Bir Antik Kent Kazısının Sonuçları, Nagidos, Adalya Suppl.* 6, ed. S. Durugönül, Istanbul AKMED, 241-97.

Tchernia 1986

Tchernia, A., *Le Vin de l’Italie Romaine: Essai D’Histoire Économique D’après les Amphores (BÉFAR 261)*, Ecole Française de Rome, Rome.

Tekocak–Zoroğlu 2013

Tekocak, M.–Zoroğlu, L., “Kelenderis’te Bulunan Bir Grup Roma Dönemi Ticari Amphorası ve Düşündürdükleri”, *Olba* 21, 109-140.

Tuna 1987

Tuna, N., “Datça Yarımadası Arkeolojik Yüzey Araştırmaları 1987”, *AST* 6, 141-158.

Tuna vd. 1987

Tuna, N.–Empereur, J. Y.–Picon, M.–Doğer, E., “Rapport Préliminaire de la Prospection Archéologique Turco-Française des Ateliers d’Amphores de Reşadiye-Kiliseyanı, sur la Péninsule de Datça”, *Anatolia Antiqua* 1, 47-52.

Tuna–Empereur 1990

Tuna, N.–Empereur, J. Y., “Datça/Reşadiye-Kiliseyanı Antik Seramik Atölyeleri Kazısı 1989 Kampanyası”, *KST* 12/1, 155-180.

Whitbread 1995

Whitbread, I. K., *Greek Transport Amphorae: A Petrological and Archaeological Study*, British School at Athens, Athens.

Williams 1989

Williams, C., *Anemurium: The Roman and Early Byzantine Pottery (Subsidia Mediaevalia 16)*, Pontifical Institute for Medieval Studies, Toronto.

Yıldız 2013

Yıldız, V., “Mersin Müzesinde Bulunan Bir Grup Attik Vazo”, in: *K. Levent Zoroğlu’na Armağan/Studies in Honour of K. Levent Zoroğlu*, ed. M. Tekocak, Ege Yayınları, İstanbul, 743-755.

Yıldız 2017

Yıldız, V., “Anamur Arkeoloji Müzesi’nde Bulunan Kelenderis Kökenli Bir Grup Siyah Firnisli Seramik”, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 3/15, 281-315.

Zemer 1977

Zemer, A., *Storage Jars in Ancient Sea Trade*, National Maritime Museum Haifa, Haifa.

Zoroğlu vd. 2009

Zoroğlu, L.–Dillon, M.–Yakınlar, D.–Rauh, N., “Anamur Arkeoloji Müzesi’ndeki Amphora Araştırmaların Raporu”, *AST* 26/2, 33-50.